

prikazi–recenzije

Reviews – Critiques

Tonći Kokić, *Osnove filozofije znanosti*. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2024.

Veliki broj ljudi je uvjeren da sadašnji napredak čovječanstvo u svim vidovima ima zahvaliti ponajviše znanosti, tehnici i tehnologiji koje proizlaze kao posljedica primjene znanstvenih otkrića i postignuća. Nitko ne dvoji da je znanost učinila mnogo dobrih stvari. Ali i mnogo loših. Za to ne treba ni hvaliti ni kудiti samu znanost. Znanost prakticiraju znanstvenici, a oni su ljudi sa svim svojim vrlinama i manama. Hoće li se znanost, tehnika i tehnologija pokazati dobrima i korisnima pojedincima i čitavom ljudstvu ovisi ponajviše o pojedincima koji upravljaju sustavom znanosti. A kako je on u službi politike, čini se da znanost nije ono što se idealistički o njoj misli(lo) i kako se u obrazovanju o njoj govori(lo). Znanost je nešto drugo. Kada se kaže da znanost predstavlja veliki napredak, tada se smije pitati što je to uopće napredak. Nema sumnje da se čovječanstvo razvilo, ili postalo drugačijim zahvaljujući znanosti i njezinoj primjeni. Upravo zbog toga postoji tendencija da se znanost podigne na razinu najvišega načela. Bez znanosti nema ništa. Ona je čak postala vrstom svjetonazora i scijentističke religije. Upravo su ateisti i agnostici, u najvećoj mjeri, znanosti pripisali tu “božansku” oznaku. I oni su postali sljedbenici jedne (pseudo) religije.

Kad je znanost toliko moćna i sama sebi dostatna, čemu još i filozofija znanosti? Zar mnogi znanstvenici nisu filozofiju prezreli kao nešto nepotrebno, čak suprotno znanosti? U prošlosti su mnogi filozofi bili ujedno veliki znanstvenici, a znanstvenici nisu iskazivali prezir prema filozofiji. To je pojava tek novijega doba, tj. nekoliko zadnjih stoljeća. Ali znanost, ako želi ostati znanost u okvirima onoga što je njezino područje istraživanja, ne može i ne smije odbacivati sve drugo što nije znanost. Radikalni scijentisti misle upravo suprotno, tj. da ništa što se ne može podvesti pod znanost nije vrijedno, pa čak i da ne postoji. Ali se može postaviti pitanje može li znanost baš sve? Može li odrediti smisao postojanja i života pojedinca i zajednice? Može li prosuđivati o Bogu i religijama, duhovnosti, moralu i sl. Tu je i mnoštvo drugih pitanja. Znanost, ako želi ostati prava, dobra, poželjna znanost, ne može odgovarati na ta pitanja. Dakle, ukratko nije sve u domeni znanosti ni znanstvenosti. Postoje i druge stvari koje nisu znanost, a nisu nužno loše. A tim se stvarima bavi filozofija, pa se, prema tome, ona može baviti i samom znanošću kao svojim predmetom istraživanja. Znanstvenici često zaboravljaju pitati se što je to doista znanost. Oni su uvjereni da to znaju. A zapravo ne znaju, ako ostaju samo na razini znanosti. Oni najčešće ne pitaju ni što je doseg znanstvene spoznaje, ni kakva je ta spoznaja, ima li ograničenja (vanjskih i unutarnjih) toj spoznaji, otkriva li znanost smisao stvari, smisao egzistencije i sl. Znanost može znati kakav je svijet, pa čak i kako je nastao (?), ali ne može znati zašto je baš takav a ne drugačiji, tj. ne zna što je smisao postojanja. Znanost npr. otkriva zakone prirode, ali ne zna (niti će ikada znati) zašto su ti zakoni upravo takvi, a ne drugačiji. Zato je znanosti potrebna filozofija znanosti koja nadopunja znanstvene spoznaje. Nitko

ne može poreći da znanost pruža filozofiji mnoštvo grade za “filozofiranje” o znanosti. Filozofija nije samo apstraktno “visenje u zraku”.

Zato knjiga Tončija Kokića *Osnove filozofije znanosti* (s 15 poglavlja, 12 grafičkih prikaza, 66 bilješke, preko 140 bibliografskih jedinica, indeksom imena i stvari), koju je objavio Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu 2024. godine, i koja je odobrena kao udžbenik toga sveučilišta, govori o mnogim pitanjima koja bi ponajprije studenti filozofije trebali znati, a onda i drugi koji razmišljaju o znanosti (dakako i sami znanstvenici). Zato Kokić, kao profesor na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Splitu, svojim studentima želi dati poticaj da razmisle o samoj znanosti i da se filozofijski pitaju o čemu se tu radi. Nezgoda je uopće kada se filozofija znanosti predaje onima koji malo znaju o samoj znanosti. Zato Kokić u knjizi donosi nekoliko poglavlja o odnosu znanosti i filozofije, ukazuje što je to uopće filozofija znanosti (među mnogim filozofijama: filozofija prirode, društva, dobrog, lijepoga, filozofija jezika i dr. sve do filozofije šprota i sl.). Da bi se o filozofiji znanosti moglo išta suvislo reći mora se znati nešto o znanosti i njezinoj povijesti. Stoga autor ovoga udžbenika daje pregled povijesti znanosti od Aristotela do Newtona, a na kraju knjige osvrće se na dvije važne znanstvene teorije 20. stoljeća, teoriju relativnosti i kvantnu teoriju.

U knjizi su obrađeni osnova pitanja i problemi filozofije znanosti koji se mogu naći u standardnim knjigama iz filozofije znanosti kao što su npr. dolaženje do znanstvenih tvrdnji metodama prikupljanja podataka (opažanje, eksperimentiranje) i induktivnim zaključivanjem. Tu se postavlja pitanje pouzdanosti empirijskoga i induktivnoga načina dolaženja do znanja. S tim u vezi su pristupi logičkoga empirizma i nje-

govih kritičara. Glavne teze logičkoga empirizma, kao što su kontekst otkrića i kontekst opravdanja, problem indukcije, načelo verifikacije, jezik znanosti i dr. doživjele su radikalnu kritiku od strane K. Poppera, Th. Kuhn, P. Feyerabenda i niza kasnijih filozofa znanosti. Znanstveno objašnjenje i znanstvena teorija nešto su što znanosti daje uvjerljivost i opću prihvatljivost. Može li se znanstvena teorija uopće potvrditi ili je dovoljno opovrgnuta? Kako znanost zapravo napreduje? Obično se misli da se naše znanje akumulira, tj. povećava se broj činjenica koje znamo i to se smatra napretkom znanosti. Što više činjenica, to naprednija znanost. Ona progresivno, linearno napreduje. To je taj naivni progresizam i shvaćanje da znanost nema granica. Kuhn je postavio vrlo utjecajan i posve drugačiji model razvoja znanosti gdje znanost ne napreduje samo prikupljanjem novih spoznaja, nego prije svega poštujući određenu znanstvenu paradigmu u kojoj znanstvenici djeluju. Paradigme nisu vječne, nego se događa smjena paradigmi, i to je zapravo napredak znanosti. Pritom je jedna paradigma izolirana od druge i često joj se suprotstavlja. U tome je smisao tzv. znanstvenih revolucija.

Obično se kaže da znanost prikazuje svijet kakav jest, tj. znanstveni realizam je prava slika svijeta. Da to pitanje nije baš tako jednostavno kako se čini, pokazuju rasprave između realizma i antirealizma (instrumentalizma). Pitanje koje se postavlja jest: može li o nekom prirodnom fenomenu (ili skupini fenomena) postojati samo jedna teorija i objašnjenje ili ih može biti više? Poznato je da je u povijesti znanosti bilo slučajeva (a postoje i danas) postojanja barem dviju teorija o istom fenomenu. Pitanje je koja je prava, istinita teorija. Može li se to uvijek utvrditi?

Na koncu knjige Kokić postavlja pitanje povezanosti znanosti i religije te

znanosti i ideologije. Kada se običavalo kazati da znanost nije dogmatska, a religija jest, tada se time ukazivalo na to da znanost i religija nemaju ništa zajedničkoga i da su međusobno odvojene, čak i suprotstavljene. Ali se pokazalo da je i znanost puna “dogmi”. Postoje neke apriorne tvrdnje (“dogme”), ili bolje uvjerenja, na kojima znanstveno istraživanje počiva i koje se nikada iz znanosti neće moći odstraniti. Primjerice, znanosti ne bi moglo biti kada znanstvenici ne bi vjerovali da je svijet uređen (a ne neuređeni kaos), da je spoznaja takvoga svijeta moguća (a ne nemoguća) i sl. Između znanosti i religije postoji više dodirnih stvari nego što se često misli. Ima više modela kojima se opisuje taj odnos. U zadnje vrijeme se u praksi pokazuje da je znanost izgubila ugled zahvaljujući “trgovcima” u znanosti (Ivan Illich) kojima znanost služi samo kao vrsta ideologije (stvaranje krive svijesti o stvarnosti, obmanjivanje, manipuliranje i sl.).

Sve to, i mnoštvo drugih pitanja i spornih stvari u znanosti i okolo nje, pokazuje da vrijedi propitivati znanost s filozofijskoga stajališta (a i svakoga drugog) da se ne bi dogodilo da znanost potpuno preuzme ulogu božanstva (kod nekih se to već dogodilo). Zato ova Kokićeva knjiga može poslužiti kao pomagalo u tom traganju o pitanju što je to znanost.

Stipe Kutleša

Barbara Ćuk (ur.), *Tko su te filozofkinje?: Svezak II*. Zagreb: Fakultet filozofije i religijskih znanosti, 2024.

“Bez filozofkinja povijest filozofije ostaje nepotpuna”, riječi su kojima nas Barbara Ćuk uvodi u svoj rad posvećen usmjerenosti na pitanja koliko u prošlosti ima žena koje su se bavile filozofijom i tko su one. U svim povijesnim razdobljima, pa čak i u nepovoljnim po-

vijesnim okolnostima, postojale su žene koje su postavljale specifično filozofska pitanja, sudjelovale u razmjeni ideja i raspravljale, na racionalan i objektivan način, o temama koje su bile u središtu zanimanja njihovih muških suvremenika. Posljednjih desetljeća izrazito je poraslo zanimanje za žensku filozofiju i doprinos filozofkinja različitim filozofskim disciplinama i kulturi uopće, kako u svijetu tako i u Hrvatskoj. Međutim, u diskursu povijesti filozofije tematika filozofkinja niz godina bila je zanemarena, a opusi mnogih filozofkinja i dalje su gotovo potpuno nepoznati, čak i širem krugu onih koji se bave isključivo filozofijom.

Kao doprinos tomu manje poznatomu, ali nikako ne i manje važnomu, dijelu povijesti filozofije, 2021. godine objavljen je prva u nizu knjiga *Tko su te filozofkinje?* urednice Barbare Ćuk. Godine 2024. kao nastavak toga vrijednoga pothvata objavljen je drugi svezak ponovno u uredništvu iste sveučilišne profesorice. Knjiga je objavljena u izdanju Fakulteta filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Za čitanje knjige nije potrebno prethodno znanje o povijesti filozofije, a sadržava kvalitetne znanstvene priloge koji mogu služiti kao osnova za nova ili daljnja istraživanja. Knjiga je namijenjena široj publici — nastavnicima, učenicima, studentima i široj javnosti, odnosno svim čitateljima — ljubiteljima mudrosti i filozofije.

Autori tekstova su profesori i doktorandi Fakulteta filozofije i religijskih znanosti te stručnjaci iz drugih znanstvenih i obrazovnih institucija, te su pisali o filozofkinji koju su, u skladu sa svojim znanstvenim interesima, sami odabrali.

Na 343 stranice, drugi svezak knjige *Tko su te filozofkinje?* sadržava osam poglavlja, odnosno osam priloga, u kojima su predstavljeni životni put i inspirativan rad osam filozofkinja iz različitih